Gabriela Pană Dindelegan

PARADIGMA HIBRIDĂ

1. PREAMBUL

Paradigma hibridă[1] este un tip de paradigmă neregulată, alcătuită din amestecul, în cadrul aceluiași registru de limbă, al unei forme flexionare mai vechi cu una inovatoare. În mod curent, un asemenea amestec caracterizează forme circulând în registre diferite (de exemplu, în registrul dialectal și în cel standard); în cazul paradigmelor hibride, cele două forme aparțin aceluiași registru și apar ca efect al faptului că o anumită inovație nu s-a propagat cu aceeași repeziciune pentru toate formele paradigmei.

Paradigmele hibride (vezi *trebuie–să trebuiască*) se deosebesc de variantele libere (vezi *biciuiește/biciuie*), având în vedere faptul că variantele libere circulă pentru aceeași valoare din paradigmă (în exemplul dat, cele două forme circulă pentru valoarea „ind.prez. 3 sg.”: *Stăpânul biciuiește/biciuie calul*), în timp ce, în cazul paradigmei hibride, formele diferite acoperă alte valori din paradigmă (vezi: *trebuie* (ind.prez.) *vs să trebuiască* (conj.prez.)).

Scopul prezentării este să investigheze mai multe exemple din gramatica românească și să urmărească implicațiile normative ale fenomenului pentru diversele clase morfologice.

2. FLEXIUNEA VERBALĂ

Pentru flexiunea verbală românească actuală, două sunt situațiile de paradigme hibride mult dezbătute în literatura de specialitate.

2.1. Una privește flexiunea verbului *a trebui*, caracterizat prin amestecul dintre paradigma cu augment (cu sufixul „-esc”) și cea fără augment, acceptându-se ca fenomen standard o paradigmă care combină ambele forme (vezi în DOOM[3]: *trebuie*, pentru ind.prez., dar *să trebuiască*, pentru conj.prez.).

2.2. O a doua situație privește flexiunea verbului *a vrea*, care, ca fenomen standard, acceptă amestecul dintre formele a două verbe sinonime: *a vrea* și *a voi* (*vreau, vrei, vrea, vrui, vruși, vru, vrut, vrând*, dar *voiam*, pentru imperfect); forma de imperfect, atrasă din paradigma verbului sinonim *a voi*, evită sincretismul supărător ind.prez. 3sg.= imperf. 3sg. (*el vrea*), explicând și vitalitatea paradigmei hibride în limba literară actuală ($vreau_{\text{ind.prez}}$ *vs* $voiam_{\text{imperf}}$). Semnul amestecului de paradigme apare nu numai în utilizări specializate în funcție de valoarea formei

[1] Sintagmă terminologică recent introdusă în terminologia gramaticală românească; vezi DTG: 319.

LR, LXXV, nr. 2–3, p. 461–467, București, 2026

DOI: 10.59277/LR.2026.2-3.19

(pentru imperfect se selectează forme ale tiparului „a voi”, iar pentru prezent, forme ale tiparului „a vrea”), ci se manifestă evident și în cadrul aceluiași verb, prin crearea unor forme cu interferență fonetică precum: *vroiam, vroiai, vroia, vroind, vroit*. Deși neacceptate de norma literară, formele hibride sunt curente în uz[2].

2.3. Alt tip de paradigmă verbală hibridă privește flexiunea mai-mult-ca-perfectului, care a parcurs în ultimii șaptezeci de ani o modificare importantă, atașându-și, ca și perfectul simplu și prin analogie cu acesta, un afix suplimentar „-ră-”, pentru marcarea pluralului. Inovația nu s-a propagat simultan la toate formele pluralului; mai inovatoare, din motive de sincretism cu forma singularului, a fost persoana a 3-a plural (*cântaseră vs* mai vechiul *cântase*), celelalte două persoane fiind mult mai conservatoare. S-a ajuns astfel la paradigma hibridă 1pl. *cântasem,* 2pl. *cântaseți,* 3pl. *cântaseră*, care a circulat multă vreme și este încă prezentă în uz; deși cu rezerve din partea normatorului[3], recomandarea din DOOM[2] și DOOM[3] a mers în direcția generalizării lui „-ră-” la toate formele pluralului, deci a eliminării paradigmei hibride.

2.4. În DOOM[3], în cazul paradigmei neregulate a verbului *a fi*, se admite o combinație hibridă de forme, constând în amestecul dintre forma de perfect simplu cu un singur sufix de perfect („-u-”; *fui, fu<u>r</u>ăm*) și forma de mai-mult-ca-perfect care atașează sufixul de mai-mult-ca-perfect la două sufixe de perfect („-u-” + „-se-”: *fus<u>e</u>seră<u>m</u>*). Același tratament primesc și verbele *a avea* și *a vrea,* caracterizate prin amestecul hibrid dintre forme de perfect simplu cu un singur sufix (*av<u>u</u>i, av<u>u</u>ră<u>m</u>; vrui, vr<u>u</u>ră<u>m</u>*) și forme de mai-mult-ca-perfect cu două sufixe („-u-” + „-se-”: *avus<u>e</u>seră<u>m</u>; vrus<u>e</u>seră<u>m</u>*). Formele corespunzătoare cu două sufixe de perfect simplu (*fusei, avusei, vrusei*), înregistrate în lucrări normative anterioare[4], sunt eliminate din norma literară actuală, fiind considerate ca regionale.

3. FLEXIUNEA SUBSTANTIVALĂ

3.1. În flexiunea nominală actuală, atrage atenția amestecul dintre forma de singular, cu sufixul diminutival *-ică, floricică, păpușică*, și forma de plural din paradigma mai veche *floricele, păpușele*; vezi aceeași îmbinare hibridă și pentru flexiunea adjectivală *frumușică – frumușele, tinerică – tinerele*. Paradigma hibridă, destul de veche în limbă[5], apare din necesități lexicale, intervenind ca efect al pierderii valorii lexicale diminutivale a sufixului „-ea”, înlocuit, numai la singular, cu mai nou și neambiguul sufix diminutival „-ică”.

Paradigmele regulate corespunzătoare sunt fie cea veche, cu sufixul *-ea* (*floricea – floricele, tinerea – tinerele*), fie cea ulterioară, cu sufixul *-ică* (*domnișorică –*

[2] Vezi date statistice în Dragomirescu (2009): 233.

[3] Vezi comentariul din *Introducerea* la DOOM[3] (p. 174).

[4] Prezența lor este consemnată în DOOM[1] și DOOM[2] (pentru analiză, vezi Pană Dindelegan (2008): 568).

[5] Pentru vechimea fenomenului, vezi OHRM: 46–47, 390.

domnişorici, trăsurică – trăsurici). Norma literară actuală generalizează paradigma hibridă aici în discuție, atât pentru substantiv, cât și pentru adjectiv (vezi indicațiile din DOOM[3], unde se recomandă paradigmele hibride substantivale (1–16) și adjectivale (17–20)). În ce privește paradigmele regulate corespunzătoare, sunt mai rar acceptate de normă (în exemplele date, DOOM[3]-ul admite numai două situații de paradigmă regulată cu forma mai nouă (*rândunică – rândunici, trăsurică – trăsurici*) și numai o singură paradigmă regulată cu forma mai veche (*purcea – purcele*), dar și acestea în variație liberă cu paradigma hibridă (*rândunică–rândunici/rândunele; trăsurică–trăsurici/trăsurele; purcea/ purcică – purcele*)).

(1) **baveţ̲ică** s. f., g.-d. art. *baveţ̲elei;* pl. *baveţ̲ele*
(2) **boneţ̲ică** s. f., g.-d. art. *boneţ̲elei;* pl. *boneţ̲ele*
(3) **borticică** (reg.) s. f., g.-d. art. *borticelei;* pl. *borticele*
(4) **brânduşică** s. f., g.-d. art. *brânduşelei;* pl. *brânduşele*
(5) **broşurică** s. f., g.-d. art. *broşurelei;* pl. *broşurele*
(6) **bucăţ̲ică** s. f., g.-d. art. *bucăţ̲elei;* pl. *bucăţ̲ele*
(7) **burticică** s. f., g.-d. art. *burticelei;* pl. *burticele*
(8) **covăţ̲ică** s. f., g.-d. art. *covăţ̲elei;* pl. *covăţ̲ele*
(9) **curticică** s. f., g.-d. art. *curticelei;* pl. *curticele*
(10) **domnişorică** (fam.) s. f., g.-d. art. *domnişorelei;* pl. *domnişorele*
(11) **floricică** s. f., g.-d. art. *floricelei;* pl. *floricele*
(12) **mărgică** (perlă) s. f., g.-d. art. *mărgelei;* pl. *mărgele*
(13) **păpuşică** s. f., g.-d. art. *păpuşelei;* pl. *păpuşele*
(14) **purcea/purcică** s. f., art. *purceaua/purcica,* g.-d. art. *purcelei;* pl. *purcele*
(15) **rândunică** s. f., g.-d. art. *rândunicii/rândunelei;* pl. *rândunici/rândunele*
(16) **trăsurică** s. f., g.-d. art. *trăsuricii/trăsurelei;* pl. *trăsurici/trăsurele*
(17) **bătrânel** adj. m., s. m., pl. *bătrânei;* adj. f., s. f. *bătrânică,* pl. *bătrânele*
(18) **curăţ̲el** adj. m., pl. *curăţ̲ei;* f. *curăţ̲ică,* pl. *curăţ̲ele*
(19) **frumuşel** adj. m., pl. *frumuşei;* f. *frumuşică,* pl. *frumuşele*
(20) **măricel** adj. m., pl. *măricei;* f. *măricică,* pl. *măricele*[6]

3.2. În româna literară modernă a anilor 1980–1990, DOOM[1], lucrarea normativă principală a epocii, recunoștea și recomanda paradigma cu plural variant *seminar–seminarii/seminare,* ceea ce implică și acceptarea paradigmei hibride *seminar–seminarii,* create din asocierea formei de plural mai vechi *seminarii* cu forma inovatoare de singular *seminar.* Paradigmele regulate corespunzătoare sunt fie cea cu ambele forme vechi *seminariu–seminarii,* fie paradigma cu ambele forme inovatoare *seminar–seminare.* Începând cu DOOM[2], inovația se extinde și la plural, generalizându-se paradigma regulată inovatoare *seminar–seminare.*

Paradigma hibridă în discuție are o explicație fonetică, rezultând din fragilitatea fonetică a finalei de radical „riu" ([riu̯]), care, la o clasă de substantive neologice neutre,

[6] Înregistrările din DOOM[3] sunt mult mai numeroase; pentru exemplificare, s-au ales numai câteva dintre ele; reproducem modul de prezentare din DOOM[3].

tinde să se reducă la „r” simplu, fără palatalizare și fără rotunjire (*riu* > *r*). O evoluție de acest tip apare la formații precum: *ambulatoriu* > *ambulator, auditoriu* > *auditor, comentariu* > *comentar, contrariu* > *contrar, interogatoriu* > *interogator, inventariu* > *inventar, itinerariu* > *itinerar, laboratoriu* > *laborator, mădulariu* > *mădular, onorariu* > *onorar, purgatoriu* > *purgator, rechizitoriu* > *rechizitor*; o situație ușor diferită are perechea *serviciu* > *servici*[7], unde, fonetic, apare altă finală de radical. Exemplele date se află în stadii diferite de evoluție, de la forme recunoscute deja ca literare (*inventar, itinerar, laborator, mădular, seminar*) până la forme neacceptate (*onorar*[8], *purgator, rechizitor, servici*), dar toate prezentând încă variație mare în uzul lingvistic. Paradigmele hibride, neacceptate de limba literară, grupează un singular inovator cu un plural vechi (*comentar–comentarii, interogator–interogatorii, inventar–inventarii, itinerar–itinerarii, onorar–onorarii, rechizitor–rechizitorii, servici–servicii*).

3.3. Asemănătoare este finala de radical *-giu* [ğu], care evoluează în direcția *avantagiu* > *avantaj, pasagiu* > *pasaj, peisagiu* > *peisaj, ultragiu* > *ultraj*[9]. Evoluția s-a impus în româna literară actuală, singurele forme acceptate de normă fiind cele în „-aj”: *avantaj, pasaj, peisaj, ultraj*; au rămas însă în uzul lingvistic urme hibride de tipul: *pasaj–pasagii, ultraj–ultragii*, neacceptate de normă. Din aceeași serie face parte și *cartilagiu*, formă care s-a dovedit mai conservatoare, DOOM[3] recomandând paradigma cu forme vechi *cartilagiu–cartilagii;* dar, și în acest caz, uzul înregistrează adesea și paradigma hibridă *cartilaj–cartilagii*.

3.4. Un alt tip de paradigmă hibridă apare în cazul împrumuturilor recente, unde, în procesul de adaptare, se amestecă o formă adaptată, care a preluat deja caracteristici ale flexiunii românești, cu o formă etimologică încă neadaptată; vezi amestecul dintre forma etimologică invariabilă *mass-media* și forma analogică de G-D adaptat *mass-mediei* (*această mass-media,* dar *efectul mass-mediei*) sau amestecul dintre forma etimologică invariabilă *addenda* și formele adaptate de G-D sg. art. *adendei* și de pl. *adende.*

Acest tip de neregularitate apare la întregul inventar de substantive neologice feminine recente care păstrează pentru singularul N-Ac forma nearticulată în „a” (vezi în DOOM[3]: *această burka, această chakra, această coda, această curcuma, această ebola, această echinacea, această gorgonzola, această hacienda, această jojoba, această lasagna, această leva, această mozzarella, această paella, această ricotta, această ruccola, această salmonella, această tantra, această tequila*), pe care o asociază, de la caz la caz[10], cu pluralul regulat în „e” și cu forma articulată de G-D sg. în „-ei” (*curcuma–curcumei, ebola–ebolei, echinacea–echinaceei, gorgonzola–gorgonzolei,*

[7] Pentru analiza și interpretarea tiparului neutru aici în discuție, vezi Pană Dindelegan (2009: 25–26).

[8] DOOM[3] recunoaște existența unei forme *onorar,* reprezentând însă un lexem diferit de *onorariu,* cu semnificația „onorific” și cu utilizare adjectivală.

[9] De remarcat că sursa celor două variante pentru singular este de natură etimologică, cele două forme reflectând filiere diferite de pătrundere a aceluiași cuvânt neologic (vezi distincțiile etimologice din DEX: fr. *passage,* it. *passagio;* fr. *paysage*, it. *paesaggio;* fr. *outrage*, it. *oltraggio* etc.).

[10] Unele dintre substantivele indicate sunt lipsite de plural, paradigma fiind defectivă, numai cu forme de singular (vezi *curcuma–curcumei*).

hacienda–haciendei–haciende, jojoba–jojobei–jojobe, lasagna–lasagnei–lasagne, mozzarella–mozzarellei, rickettsia–rickettsiei–rickettsii, ricotta–ricottei, ruccola–ruccolei, tantra–tantrei, tequila–tequilei). În paradigma hibridă, opoziția de determinare se neutralizează la singular N-Ac (*această lasagna, această curcuma* vs *lasagna aceasta, curcuma aceasta*). În procesul de autohtonizare, lucrările normative acceptă stadii diverse de adaptare; pentru unele substantive se recunosc formele adaptate în „-ă" sau „-ie" ca variante pentru N-Ac sg. (vezi recomandările din DOOM[3]: *adendă/ addenda, coda/codă, diaspora/diasporă, leva/levă, mass-media/ mass-medie, pizza/pizză, prora/proră, salmonelă/salmonella*[11], *șaorma/șaormă, trattoria/ trattorie*); pentru altele, s-a generalizat deja o unică formă, cea autohtonizată (*acacie–acacii, fucsie–fucsii, pumă–pume*); în evoluția de la DOOM[1] la DOOM[3], există substantive pentru care paradigma hibridă este abandonată în favoarea unei paradigme regulate (vezi formele *acacie, fucsie, pumă, tibie,* singurele acceptate).

3.5. Orice modificare istorică de paradigmă se manifestă sincronic atât prin variație liberă, cât și prin participare la paradigme hibride: (i) variantele libere apar pentru aceeași valoare flexionară, între forma inovatoare și cea corespunzătoare arhaică (vezi exemple ca: G-D sg. (*unei*) *sorți* (forma nouă) – *(unei) soarte* (forma veche); G-D sg. (*unei*) *sore* (forma analogică) – *(unei) surori* (forma veche); (ii) o combinație, în cadrul aceleiași paradigme, între o formă veche și o formă refăcută pune în evidență mecanismul creării unei paradigme hibride (vezi paradigma hibridă (*unei*) *sore* – pl. *surori*[12], unde *surori* este pluralul etimologic, iar (*unei*) *sore* reprezintă forma analogică refăcută pentru G-D sg.).

4. FLEXIUNEA ADJECTIVALĂ

Deși mai puțin frecvente, situațiile de paradigme hibride nu lipsesc nici la adjectiv[13]. Apar, de exemplu, în flexiunea adjectivelor derivate cu sufixul „-toriu" sau „-ariu", care amestecă două paradigme, cu „-toriu"/„-ariu" și cu „-tor"/„-ar", combinând forma de plural terminată în „ii", regulată pentru varianta „-toriu"/„-ariu", cu forme de singular care primesc sufixul „-tor"/„-ar" (*combinator–combinatorii, discriminator–discriminatorii, contrar–contrarii*). Paradigmele corespunzătoare regulate sunt fie *combinatoriu-combinatorii,* fie *combinator-combinatori-combinatoare.* De altfel, multe dintre substantivele discutate sub 3.2 au și realizări adjectivale, aceeași formă participând și la paradigme hibride adjectivale (*tratament ambulator–tratamente ambulatorii, enunț contrar–enunțuri contrarii*).

---

[11] De observat că la majoritatea termenilor, pe prima poziție este preferată forma originară, cu „a"; în cazul cuvintelor *adendă/addenda, salmonelă/salmonella,* pentru prima poziție este recomandată forma adaptată, cu „ă".

[12] Insistăm asupra diferenței dintre variantele libere și paradigmele hibride: ca variantă liberă, *surori* intră în concurență cu *sore,* pentru aceeași valoare (fie „pl.", fie „G-D sg."), în timp ce paradigma hibridă grupează forme cu valori diferite, asociind pluralul *surori* cu genitiv-dativul sg. *unei sore.*

[13] Trebuie adăugat și tiparul adjectival hibrid *frumușică–frumușele, tinerică–tinerele* (vezi *supra,* 3.1.).

5. CONCLUZII

– Ca efect sistemic, fiecare paradigmă hibridă sugerează „frământarea” unui termen flexionar de a-și găsi forma și locul în ansamblul sistemului. În cazul împrumuturilor, evidențiază procesul anevoios de adaptare, cu faze intermediare de coexistență a formei împrumutate cu forma de origine. În cazul formațiilor interne, paradigmele hibride combină forme ale diverselor stadii de evoluție, aceeași inovație propagându-se cu viteze diferite pentru diversele valori flexionare.

– Din punct de vedere normativ, situația paradigmelor hibride este diferită de la caz la caz, unele fiind acceptate de normă (vezi paradigmele verbelor *a trebui, a vrea* sau paradigma substantivală/adjectivală cu sufixul diminutival „-ică”), în timp ce altele, nu; în DOOM[3], de exemplu, paradigma substantivului *soră* este acceptată cu forme unice numai pentru sensul „grad de rudenie” (*soră – unei surori – niște surori*), dar este acceptată ca paradigmă hibridă pentru sensul „infirmieră” (*soră – sorei/surorii – niște sore/surori*). Paradigmele hibride, rezultând din amestecul de stadii diverse de evoluție a formelor, respectiv de stadii diverse de adaptare a împrumuturilor. sunt generatoare de greșeli.

– Multe dintre paradigmele hibride au o prezență temporară în limbă, fiind, cu timpul, eliminate din uz, fie, frecvent, prin impunerea paradigmei cu forme regulate inovatoare, fie, mai rar, prin impunerea paradigmei cu forme conservatoare.

SIGLE ȘI BIBLIOGRAFIE

DOOM[1], Mioara Avram (redactor resp.), 1982, Academia R.S.R., *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* Editura Academiei.

DOOM[2], Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2005, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic.

DOOM[3], Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2021, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,* ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Dragomirescu 2009, Adina Dragomirescu, „Relația dintre normă și uz. Rezultatele anchetelor lingvistice”, în *Dinamica limbii actuale – aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 227–234.

DTG, Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Adnana Boioc-Pintea, *Dicționar de termeni gramaticali și concepte lingvistice conexe,* București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2023.

GALR I, Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române,* vol. I, *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2008.

OHRM, Martin Maiden, Adina Dragomirescu, Gabriela Pană Dindelegan, Oana Uță-Bărbulescu, Rodica Zafiu, *The Old History of Romanian Morphology,* Oxford, Oxford University Press, 2021.

Pană Dindelegan 2008, Gabriela Pană Dindelegan, „Verbe cu flexiune neregulată”, în GALR I, p. 562–569.

Pană Dindelegan 2009, Gabriela Pană Dindelegan, „Trăsături flexionare ale substantivului în româna actuală”, în *Dinamica limbii actuale – aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 3–32.

LE PARADIGME HYBRIDE

(Résumé)

L'article est destiné à la présentation de l'un des concepts les plus récents de la morphologie roumaine, celui de *paradigme hybride*. Le but est d'investiguer plusieurs exemples qui incluent des formes hybrides, en distinguant les formes verbales, nominales et adjectivales. L'article explique les mécanismes par lesquels on aboutit aux formes hybrides et suit les implications normatives du phénomène.

Cuvinte-cheie: paradigmă hibridă; morfologia limbii române; variație flexionară; mecanisme morfologice; normă lingvistică.

Mots-clés: paradigme hybride; morphologie du roumain; variation flexionnelle; mécanismes morphologiques; norme linguistique.

Academia Română,
Calea Victoriei, nr. 125, București
g_dindele@yahoo.com